

Technological Follow of China with “Big Brother”'s Trace

Erdem Yılmaz^{id}

Sakarya University, Faculty of Political Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Sakarya, Türkiye

ABSTRACT

Today, the ability of states to monitor and monitor their people has increased considerably with the opportunities provided by technology. The aim of the study is to reveal how China's surveillance of Uyghur Turks and other minorities living in East Turkistan has developed with digitalization, based on epithets and suggestions such as panopticon and big brother that have cost political history. The ideological factors behind the panopticon to the education camps, under the oppression of Big Brother, The basic idea behind Winston's comparisons to minorities living in China, also part of this study. In this situation, Historical improvement of “Panopticon” thought, “Big Brother” 's surveillance phenomenon, Manifesto of art schools and Picasso's art named Guernica, follow What kind of process the increasing surveillance phenomenon in China and The history of the struggle of the Uighur Turks is discussed. The reflection of the world's attitude towards the events and policies in East Turkestan on the media and according this Statements, news, discussions and comments made by the Chinese government to the world press were examined.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 23.12.2022

Received in revised form: 28.12.2022

Accepted: 28.12. 2022

Available online: 31.12.2022

Article Type: Essay Reviews

Keywords: Eastern Turkistan, Surveillance, Big Brother, Panopticon, China

© 2022 SAÜTAD All rights reserved

Think. Because it hasn't forbidden yet.
George Orwell

Extended Summary

1. Purpose

With the change of societies over time, the change of relations with management and God-Kings gave their seats to feudal "seigneurs" with time, and after that leaving it to those who are in management through democratic means is seen as a regime change. On the other hand, it shows that the regime changes have no effect on this concept in this period when the phenomenon of surveillance has become digital and reached a global dimension. The surveillance of China in East Turkestan and other minority regions and the historical analysis of the emerging situation, is the aim of this study.

2. Method

In this study, the intensification of the discussions on the violations of basis rights and freedoms against the Uighur Turks in the People's Republic of China has been chosen as the main problematic. direction the effort to mataralize this problematic, the research questions of the study; What is the historical background of the East Turkestan problem? What is China's general approach to the region? What are the technological tracking tools used by China recently? And how can the events be explained within fantastic conceptualizations such as the “panopticon” and “bigbrother”? The followed method to answer all these questions was the descriptive method. Document/record inestigate was performed as a data collection technique.

¹ Corresponding author's address: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Sakarya, Türkiye
Telephone: +90 539 305 7441
e-mail: erdem.yilmaz6@ogr.sakarya.edu.tr

3. Findings

This study, ignoring international law, the use of China's technological power under the concept of surveillance; After the 11 September , 2001 attacks in the USA, to turn off internet access for ten months after the events in Urumqi, East Turkestan, 8 years (2009) after specifying that they were also exposed to Islamic terrorism; In September 2009, bloggers who posted on news Sina and Netease portals were now required to open accounts with their real identities; Within the scope of Skynet, the national broadcasting network named (ClosedCircuitTelevision-CCTV) will be operational in 2017 with more than 20 million camera systems across the country; Making the "Safe City" system common in the country; The high number of cameras in China and the police have cameras even in their glasses; Giving importance to the DNA of Uyghur Turks such as giving importance to technological follow-up from China ; The collected DNAs are processed into the database. Authorities, consider taking blood and fingerprints as a free health check; The use of education camps as concentration camps; The system based on scoring citizens was created with China's document "Planning Draft for the Construction of the Social Credit System" dated June 14, 2014, concepts such as the distinction of the citizen as good and bad Although it is incompatible with human rights and freedoms, it is used as a means of self-defense and surveillance; It is framed by all of the elements that China has the potential to become a Big Brother in the future.

4. Discussion and Conclusion

This study shows that with China's Closed Circuit Television Systems (CCTV) within the scope of Skynet and the number of cameras in the country are increasing rapidly, Cameras are everywhere, including the glasses of the police, Data on scoring people with the Social Credit System, wanting people to forget their past under the name of education camps, the development of facial recognition systems and the screening of Uyghur Turks as potential criminals, etc. draw comparisons Michel Foucault's theory of the Panopticon and the character of Big Brother in George Orwell's 1984 novel with the Bauhaus School manifesto.

This study emphasizes that China's economic development has increased with liberalization and free market entry after the 1970s , and it states that this situation does not run in parallel with the democratic process. It is emphasized that China should be governed by a totalitarian regime, even though it is not a single-party system, but with the hegemonic party system, the opposition should be on its side when it should be against the government. Today, many states, especially China, are said to be in the position of Big Brother in the context of surveillance. The "concentration camps" that China describes as "education camps" resemble Winston's "truth building". It is possible to associate it with the Panopticon, which was put forward by Bentham and Foucault. While the Bauhaus School's manifesto aims to make freedom and original production, although it is not the exact equivalent, it is expected that they forget their previous learning and styles in order to be able to do this production, as the first step of art education in the modern sense, and it coincides with the expectation of forgetting the lives of Uyghur Turks before the concentration camps. Surveillance is similar to the systems in which China invests in technology and wants to be developed by licensing it. The rapid decline in population rates in East Turkestan after the establishment of the People's Republic of China (PRC) reveals China's policy. Its economic globalization is seen as the reason for the unresponsiveness of many states.

Büyük Biraderin İzinden Çin'in Teknolojik Takibi

Erdem Yılmaz

Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZ

Günümüzde devletlerin halkını takip etme ve gözetleme potansiyeli teknolojinin verdiği imkânlarla oldukça yükselmiş durumdadır. Çalışmanın amacı, siyasi tarihe mal olmuş panoptikon ve büyük birader gibi yakıştırma ve önerilerden hareketle Çin'in Doğu Türkistan'da yaşamakta olan Uygur Türkleri ve diğer azınlıklar üzerindeki gözetim olgusunun, dijitalleşmeyle beraber nasıl geliştiğinin ortaya koyulmasıdır. Panoptikonun ardında yatan ideolojik faktörlerin eğitim kamplarına, Büyük Birader'in boyunduruğu altındaki Winston'un Çin'de yaşayan azınlıklara benzetilmelerinin altında yatan temel düşünce yine bu çalışmanın kapsamı içerisindedir. Bu bağlamda; Panoptikon düşüncesinin tarihi gelişimi, Büyük Birader'in gözetim olgusu, Sanat okullarının manifestosu ve Picasso'nun Guernica adlı eseri, Çin'de etkisi artan gözetim olgusunun nasıl bir süreci takip ettiği ve Uygur Türklerinin mücadele tarihi ele alınmıştır. Dünyanın Doğu Türkistan'da yaşanan olaylara ve gerçekleştirilen politikalara karşı tutumunun medyaya yansımaları ve bu bağlamda Çin hükümetinin dünya basınına karşı yaptığı açıklamalar, haberler, tartışmalar ve yorumlar incelenmiştir.

MAKALE BİLGİ

Makale Tarihi:

Alındı: 23.12.2022

Düzeltilmiş hali alındı: 28.12.2022

Kabul edildi: 28.12.2022

Çevrimiçi yayınlandı: 31.12.2022

Makale Türü: Derleme

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Gözetim, Büyük Birader, Panoptikon, Çin

© 2022 SAÜTAD Tüm hakları saklıdır

Düşünün. Çünkü henüz yasaklanmadı.

George Orwell

1. Giriş

Toplumsal yapının zamanla değişimine paralel olarak siyasal iktidardakilerle yönetilenler arasındaki ilişki de değişmektedir. Topluluklar, ilköğretimden itibaren kendilerini yönetip, kurallar koyabilecek bir otoriteye ihtiyaç duymuşlardır. Geçmişte ilahi bir güç ve meşruluk amaçlayan Tanrı-Kralların varlığı görülmektedir. Feodal döneme geçildiğinde güç sahibi olanın niteliklerinde değişimler görülmesi, iktidar anlayışının değişmesine neden olmuştur. İlkçağ uygarlıklarında Tanrı-Kral olarak nitelenen iktidar, feodal dönemde toprak sahibi olan, "senyör" olarak bilinen, kendi tarlasında köle çalıştıran aristokratlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Rönesans, Reform ve Fransız ihtilali gibi gelişmeler akli ön plana çıkartırken halkın yönetimde yani iktidar hakkında söz sahibi olabileceği düşüncesini de ortaya çıkarmıştır (Özdel, 2012, s.22-23). İktidar anlayışında değişimler olsa da insanın özünde yönetilme ihtiyacı değişmemiştir.

İnsan yönetilmeye ihtiyaç duyarken, iktidar yönettiği toplumu denetlemeye ve böylelikle gözetlemeye ihtiyaç duymaktadır. Gözetleme insani bir duygu ve eylem olarak ifade edilebilir. İlk zamanlarda insan, diğerinin ne yaptığını bilmek, kendini korumak için başkalarını gözetleme ihtiyacı duymuştur. Gücü elinde bulunduranlar ise, gücü kaybetme korkusu ve endişesi ön plana çıktığından, gözetime bilhassa önem vermişlerdir. Gözetleme olgusu; baskı yöntemiyle ortaya çıkan, halkın bir kısmını kapsayan kapatılmayı beraberinde getirmiştir. İlk kitlesel kapatılmaya Fransa'da kentte veba salgınına karşı önlemler alınması sonucu kent kapatılması (1628-1631) ve dışarıya çıkmaya çalışanların ölümle cezalandırılması (Canalp, 2018, s.30), ilk toplumsal içerikli gözetime ise XVIII. Louis'in polis şefi olan Fouche'nin (1759 - 1820), Fransa'da kapıcıları polis muhbiri olarak kullanarak binalarda yaşayan insanların düşüncelerini ve davranışlarını yerel karakollara rapor etmelerini sağlaması örnek olarak verilebilir (Canalp, 2018, s.29).

XVII. yüzyıla kadar var olmayan "kapatma kurumları" ise akıl hastalarını tımarhaneye, suçluları hapishaneye, gençleri islahatlarına göndermiştir. Ekonomi baz alınarak ortaya atılan kapatma kurumları, tasarrufa sebebiyet vereceğine maliyeti arttırdığından dolayı bedensel cezadan daha ziyade gözetimi yayarak suçun engellenmesi düşüncesine evrilmiştir (Canalp, 2018, s.33).

XVIII. yy'da ortaya atılan Panoptikon kavramı gözetim olgusunu ilk planlı, kafa yorulan projesi olarak gösterilebilir. Samuel Bentham tarafından tasarlanan hapisane modeli olan Panoptikon, kardeşi Jeremy Bentham tarafından gözetim ideolojisi olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu tasarım özetle ıslah edilmek istenen işçilerin disiplinli bir şekilde çalışmasını sağlayacak bir projedir. Merkezinde gözetleme kulesi olan, çevresinde mahkûm hücreleri bulunan ve tüm mahkûmların gözetleme kulesinden aynı anda gözetlenebildiği daire şeklinde olan bir yapıdır. Bu yapı içerisinde Merkezde bulunan kulenin içinde gardiyanlar gözükmese de mahkûmların bilincinde izlenildikleri düşüncesi hâkimdir (İyigüngör ve Narmanlıoğlu, 2021, s.121).

Panoptikon, siyasi iktidar bağlamında bir teori olarak ilk defa Michels Foucault tarafından gündeme getirilmiş, genel bir ideoloji ve yönetim biçimi olarak ele alınmıştır. Foucault'un bakış açısıyla panoptikon, iktidarın toplum nezdinde metbuluk (Tabi olunan) ilişkisi kurmasını sağlamaktadır. İnsanın bedenini hapisane olarak gören bu anlayış, ruhu mahkûm olarak görmektedir. Böylelikle panoptikonun insanın ruhunu ele alma çabası olduğu söylenebilir. İşkence yoluyla ilerleyen işleyişin ardından bu disiplin anlayışının uygulanmaya başlanması, cezanın hedefini bedenden zihne aktarmıştır. İktidar, kendisine göre tehlikeli gördüğü insanları bu anlayışla beraber zararsız konuma dönüştürmeye çalışmaktadır. Bundan yola çıkarak iktidarın bir nevi "göz" konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bu göz düşünürleri anlamlandırmaya itmişken sanatçıları ilham kaynağı haline gelmiştir. Örnek vermek gerekirse, Picasso'nun "Guernica" adlı eserinde göz sembolü açıkça karşımıza çıkmaktadır. Picasso, bu ünlü tablosunda Alman bombardımanına maruz kalmış Guernica kasabasında yaşananları resmetmiştir. Picasso, eserinin Franco iktidarda bulunduğu sürece İspanya'ya götürülmesini istememiştir. Bombardımana Franco'nun sebep olduğu düşüncesi bu duruma etki ettiği söylenebilir (İyigüngör ve Narmanlıoğlu, 2021, s.122). Acaba Çin'in, günümüzde Doğu Türkistan'da izledi politikayı Picasso görseydi, bu durumu ilham alıp "Sincan" adlı bir resim çizer miydi? Çizdiğini varsayarsak, Çin'e götürülmesini yasaklar mıydı?

Buraya kadar özetlenen arka plandan da anlaşılacağı üzere bu çalışmanın amacı teknoloji devriminin de katkısıyla giderek kolaylaştığı ileri sürülen devletlerin görünmeden gözetleme gücüne Çin Halk Cumhuriyeti örneği üzerinden yaklaşmaktır. Bu bağlamda da temel problematik olarak son zamanlarda Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Uygur Türklerine yönelik temel hak ve özgürlük ihlalleri ile ilgili tartışmaların yoğunluk kazanması belirlenmiştir. Bu problematiği somutlaştırma çabası doğrultusunda çalışmanın araştırma soruları olarak; "Doğu Türkistan sorununun tarihsel arka planı ne şekildedir?", "Çin'in bölgeye yönelik genel yaklaşımı nasıldır?", "Çin tarafından son dönemde kullanılan teknolojik takip araçları nelerdir?" ve "Yaşananlar panoptikon, bigbrother gibi fantastik kavramlaştırmalar dâhilinde nasıl açıklanabilir?" şeklinde tespit edilmiştir. Tüm bu soruları cevaplamak için takip edilen yöntem ise betimleyici metot olmuştur.

2. Doğu Türkistan ve Çin: Tarihsel Bir Göz Atış

Doğu Türkistan; günümüzde ÇHC'nin sınırları içinde yer alan Asya kıtasının orta kesimi olarak ifade edilebilecek bölümde bulunan, yüz ölçümü 1.828.418 km² olan bir coğrafyadır. Doğusunda Çin ve Moğolistan, kuzeyinde Batı Türkistan, güneyinde Keşmir ve Tibet ile çevrilidir. Büyük bir bölümü ise dünyanın en büyük dağları arasında sayılan Karakoram, Tanrı Dağları, Tarbagatay ve Altay sıradağları ve 500.000 km²lik Taklamakan çölü ile kaplıdır. Ülkenin içerisinde çöl bulunsada ziraat için elverişli sahaların olduğu hayvan beslemek için ise yaylaların bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bölge yer altı kaynakları açısından da zengindir. Doğu Türkistan'da bilhassa altın madenleri bulunmaktadır. Kömür rezervi de oldukça yüksektir. Bogdoola dağlarında antrasit kömür, Kaşgar'ın batısında Kencegan bölgesinde bakır çıkarılmaktadır. İklim olarak Doğu Türkistan'da karasal iklim hüküm sürmektedir.

Kaşgar, Aksu, Hoten, Sayram, Turfan, Urumçi, Yarkent ve Gulca gibi tarihi Türk şehirleri başlıca kentler olarak gösterilebilir (Togan, 1943, s.7-8). 1953 yılı sayımına göre 6 milyona yakın nüfusu olan Doğu Türkistan'ın %90'ı çoğunluğu Uygur olmak üzere Türk soyludur (Uygur, Kırgız, Özbek, Tatar). 2000 tarihli nüfus sayımında ise Doğu Türkistan nüfusu 18.431.501, Uygur Türklerinin nüfusu ise

8.345.622'dir. Uygur Türkleri toplam nüfusun %45,21'ini; 7.489.919 kişi ile Çinli halk %40,58'ini oluşturmaktadır. Üçüncü sırada ise Kazak Türkleri 1.245.023 kişi itibariyle bulunmaktadır. Kazak Türklerine ait bu oran ise ülke nüfusunun %6,74'üne denk gelmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise; Çin kaynaklarına göre Doğu Türkistan nüfusu 25.852.000, Uygur Türklerinin nüfusu ise 11,634.300'dür. Uluslararası raporlarda ise Uygur Türkleri'nin 2017'deki nüfus artışı %11,4'lük seviyeden 2019 yılında %3,69'a düştüğünü ortaya koymakta. Çinli yetkililerin, Doğu Türkistan'ı Çinileştirme Planı kapsamında ise Çinli yerleşimcileri teşvik ettiği ve taşınma işlemlerini hızlandırdığı vurgulanmaktadır (Ahmetbeyoğlu, 2011, s.2).

Türkler 'in ülkesi anlamını ifade eden Türkistan; Türkçe "Türk" , Farsça "-ıstan" ile birleşiminden ortaya çıkmıştır (Abadis, 2022). Ruslar, Türkistan için 1924 sonrasında "Orta Asya"; Çinliler ise Doğu Türkistan için "Xinjang (Sinkiyang)" yani "yeni eyalet" anlamına gelen terimi kullanmışlardır. Türkler kadim bir şekilde bölgeden Orta Asya olarak değil Türkistan olarak bahsetmektedir. Bu kullanıma karşı çıkan ve Türkistan yerine "Türkili" kavramını kullanmanın daha uygun olduğunu söyleyen kesimler de mevcuttur (Togan, 1943, s.1-2).

Türkistan, tarihsel olarak Türk Medeniyetinin kaynağı ve Türklüğün ana yurdu olarak görülmektedir. Türkistan'ın Doğu kısmını teşkil eden Doğu Türkistan, tarihte birçok Türk devletinin merkezi olmakla önemli bir konum teşkil etmiştir. İlk zamanlarda İskitlere devamında Hun, Göktürk, Karluk, Karahanlı imparatorluklarına ve Yarkent-Saidiye hanlıklarına yurt olmuştur (Caferoğlu, 1988, s.17-22; Ögel, 2019, s.5-11).

Doğu Türkistan'da farklı boy ve oymaklardan Türkler yaşasa da asıl sakinleri tarih boyunca Uygur Türkleri olmuştur. Bu durumda Uygur tarihini kısaca ele almak çalışmanın problemiği bağlamında yerinde olacaktır;

Tarihte ilk defa 717 yılında bir isyan sebebiyle anılan Uygurlar, Çin kaynaklarında *Hoei-ho, Vei-ho* vb. adlarla anılmıştır. Uygur isminin manası ise Çin kaynaklı bir eserde "*Şahin sür-ati ile dolaşan ve hücum eden*" olarak geçmektedir. Yine "-uy" yani akrabadan geldiği ve "On Uygur" adının on müttefik anlamında olduğu da dile getirilmiştir (Kafesoğlu, 2017, s.125-126). Türkistan'da Gök Türk hâkimiyetinin sona ermesiyle doğan siyasi boşlukta kendi hanedanlarını devletin başına getirmişlerdir. Hanedanın soyu, Töles boylarının arasında hatta daha öncesinde Kanglı boylarının arasında zikredilmektedir ki 603 yılı itibariyle Gök Türklere isyan eden Töles boylarının arasında olmaları muhtemeldir. Bayan Çor dönemi ile gelişen devlet, Böğü Kağan'ın Manicilik'i kabulü ile din değiştirmiştir. 840 yılına kadar Uygurların yönettiği devlet, Uygur başkentini basan Kırgızların eline geçmesiyle son bulmuştur (Taşağıl, 2017, s.197-208). Sonrasında ise Karahanlılar, Karahıtaylar, Sekizler, Çengizliler, Aksak Temirliler ve Özbekler denilen hanedanlar Türkistan bölgesine egemen olmuştur.

Bahsi konu olan çağların sonuncusunu teşkil eden Özbekler döneminde (1501-1920), Maverâünnehir'de Özbeklere karşı başarılı olamayacağını anlayan Sultan Said Han, bölgeyi terk etmiş ve Mirza Ebubekir'in hüküm sürdüğü Kaşgar'a gelmiştir. Sultan Said savaştan galip çıkarak 1678 yılına kadar devam edecek olan ve ardından on dört hanın iktidara geldiği bir hanlık kurmuştur. Bahsedilen hanlık içerisinde Nakşibendi koluna mensup çok sayıda hocalar bulunmaktadır. Hanlık, Cungarların düzenlediği sefer sonrasında yıkılmış ve Cungarların askeri olarak desteklediği Hocalar iktidarı ele almıştır. Bu döneme "*Hocalar Dönemi*" denmektedir (1678-1759). Mançurlar, Cungar Hanı Galdan Tsereng'in ölümünden faydalanarak 1755 yılında Cungarları ortadan kaldırmış, 1759 yılında ise Tanrı dağlarının güney kesimini ele geçirmişlerdir. Urumçi, Hami ve Tufan gibi bölgeleri sancak sistemi ile değil, Çin'de olduğu gibi il ve ilçe olarak bölme politikasıyla idare etmişlerdir. Böylelikle Doğu Türkistan, Mançurların kurucusu olduğu Çin'in son imparatorluk hanedanı Çing Hanedanlığı'na (1644-1911) bağlanmıştır (Ercilasun, 2013, s.33-43). Çin İç savaşı sonucunda Çing Hanedanlığı devrilmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Doğu Türkistan'ın Çing Hanedanına bağlı son valisi bölgeden kaçmış ve Çin Halk Cumhuriyeti kendisine bağlı bir vali atayarak kontrolü eline almıştır (Hayit, 1975, s.307-322). 1930-1949 yılları arasında Baturların başını çektiği Doğu

Türkistan Milli Mücadele hareketi başlamıştır. Bu yıllar içerisinde 1933 yılında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulsun da 1934 yılında feshedilmiştir (Kul, 2009, s.165-193). Doğu Türkistan için 1940'lı yıllarda 1871-1872 yılları arasında olduğu gibi bir Rus Çin rekabetinin yaşandığı söylenebilir. Sovyetler Birliği'ne kaçan Doğu Türkistanlılar Kazakistan'ın başkenti Alma Ata'da "Doğu Türkistan Türkleri Millî Kurtuluş Komitesi'ni" (DTTMKK) kurmuşlardır. Nilki olarak bilinen 1944 yılının ortalarında meydana gelen ayaklanmayı ise Sovyetler ve bahsedilen komite kendi çıkarları için kullanmakta gecikmemişlerdir. Kızıl Ordu ve SSCB desteğiyle Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuş, Sovyet destekli Kazak Birlikleri 1945 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyetine iştirak etmiştir. Doğu Türkistan'ın milli ordusu ve Osman Batur önderliğindeki Kazak ordusu Urumçi'ye doğru ilerlemiş ve Manas Nehri kıyılarında Kuomintang (KMT) ordusuyla karşı karşıya gelmiştir. Çin Cumhuriyeti'nin kurucu partisi olan KMT, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nden (SSCB) aracı olmalarını istemiştir. SSCB, Kuomintang Sincan Eyalet hükümetiyle Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin birleşmesini istemiş ve bu gerçekleşmiştir. Başkan yardımcılığına Ahmetcan Kasimi getirilmiş fakat bir yıl sonra, kurulan Birleşik Hükümet bölünmüştür. Kasimi ve arkadaşları bölgelerine geri dönerek Kuomintang'ın kontrolünden çıkmışlardır (Kurban, 2020, s.38-83).

3. Çin'in Gözetim Teknikleri ve Doğu Türkistan'da Yaşananlar

1949 yılında Çin'deki iç savaşı kazanmasıyla beraber Çin Komünist Partisi (ÇKP), Doğu Türkistan'ı ilhak etmiştir. 1955 yılına gelindiğinde ise Doğu Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak anılmaktadır (Taşağıl, 2012, s.1; Cengiz ve Gayretullah, 1983, s.82-83). Günümüzde Çin'in altında birini oluşturan Doğu Türkistan, her dönem ÇKP tarafından ayrılıkçı olarak görülse de Kültür Devrimi'nin sona ermesinden 1989 yılındaki Tiananmen Katliamı'na kadar bölge kısmen sakin ve çatışma ortamından uzak bir şekilde yönetildi. Katliamdan sonra Çin rejiminin, Uygurlar da dâhil olmak üzere halkına yönelik politikalarında daha cesur hale geldiği söylenebilir. 2001 yılında yaşanan ABD'deki 11 Eylül saldırıları, İslami Terörizme Çin devletinin de maruz kaldığını söyleme fırsatı doğurmuştur (Çaksu, 2020, s.176-177). 2009 yılında Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi' de ortaya çıkan ayaklanma ise bardağı taşıran son damla olarak gösterilebilir. Han Çinlileri ile Uygur Türklerinin arasında çıkan çatışma kısa bir süre sonra Kaşgar'ı da etkisi altına almıştır. Çin hükümeti kontrolsüz güç kullanarak kalkışmayı bastırılmış ve ardında birçok ölü ve yaralı bırakmıştır. 2009 yılı itibarıyla gözetim artmış ve Doğu Türkistan'daki nüfusun artmasından dolayı hoşnutsuzluk duyan Çinli yetkililer, bölgede tüm internet iletişimini on aylığına kapatmıştır (Tomin, 2019, s.77-82).

Çin'de halkın tamamına yakını aktif olarak internet kullandığından dolayı, hükümetin halkı kontrolü için internetin kilit rol oynadığı söylenebilir (İnternet World States, 2022).

Çin'in teknolojik takibi özelinde konu ele alınacak olursa; Eylül 2009 tarihinde Sina ve Netease gibi haber portallarında paylaşımda bulunan blog yazarlarının artık gerçek kimlikleriyle hesap açması zorunluluğu getirilmesinden itibaren Çin, vatandaşlarını adım adım takma adlardan, sahte hesaplardan uzaklaştırmayı hedeflemiş ve büyük ölçüde başarmıştır (Bischoff, 2015). Çin hükümeti, internette hüküm sahibi olduğu gibi sokakta da kameralar gözetiminde görünmeyen göz ve denetleyici konumundadır. Skynet kapsamında Kapalı Devre Televizyon Sistemleri (ClosedCircuitTelevision-CCTV) adı verilen ulusal yayın ağı 2017 senesinde ülke çapında 20 milyondan fazla kamera sistemiyle faaliyete geçirilmiştir. Toplanan verileri yönetebilmek için ise şirketler kendi teknolojilerini geliştirmeyi amaç edinmişlerdir. Örneğin; Huawei, CCTV videoların verilerini düzenleyip, kaydetmek amacıyla "Güvenli Şehir" (Safe City) sistemini geliştirmiştir.

2019 yılında IHS Markit, 2021 sonuna kadar dünyada 1 milyar güvenlik kamerası olacağı hakkında tahminde bulunmuştur. Aynı raporun devamına göre, dünyadaki kameraların %54,9'u Çin'de bulunmaktadır. Çin'de 2015 yılında 210 milyon adet bulunan güvenlik kameraları sayısının 2018 yılında 349 milyona kadar yükselmesi, 2020 yılında ise en çok kamera bulunan şehirlerin ilk 10'undan 9'unun Çin'de bulunması dikkate değer göstergelerdir (İyigüngör ve Narmanlıoğlu, 2021, s.126). Tüm bunlara bakarak Çin'de yaşayan 1,4 milyardan fazla insanın her an izlendiği söylenebilir. Sokak

köşelerinden otel lobilerine, metrolardan apartmanlara kadar her yerde polis kameraları bulunmaktadır. Telefonlar takip edilmekte, kredi kartı ile yapılan alışverişler izlenmekte ve çevrimiçi yapılan sohbetler sansürlenmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne bağlı Çinli bir araştırmacı olan Maya Wang'ın topluma dayatılan görünmez bir teknoloji benzetmesi de bu bağlamda önemlidir (Mozur ve diğ., 2022).

Yeni nesil teknoloji ile Çin, sadece suç geçmişi olanları değil, aynı zamanda etnik azınlıkları, göçmenleri vs. her an izlemektedir. Bu tavır Çin'in etnik azınlıkları potansiyel suçlu olarak gördüğü şekilde de yorumlanabilir. Bu çabasındaki başlıca aracı yüz tanıma sistemidir.

Bu sistem devletin gözü haline gelmiş kameraların yanı sıra Çin polislerinin gözlüklerinde de gözetleme kameraları yerini almış durumdadır. Çin'in devlete ait olan People's Daily Online gazetesinde Zheng Zhou kentindeki demiryolu polisleri örnek verilerek bu gözlüklerin şüphelileri ve kimlik bilgilerini taklit edenleri açığa çıkardığı hakkındaki haber bu durumun gerçekliği açısından dikkate değerdir (Lin, 2018). Çin teknolojik takibe önem verdiği gibi Uygur Türklerinin DNA'sına da gözetim teknolojisi bağlamında önem vermektedir. Toplanan DNA'lar veri tabanına işlenmektedir. Yetkililer, düzenli (periyodik) kan ve parmak izi alımını ise ücretsiz sağlık kontrolü olarak değerlendirmektedir (LeeCis, 2019). Bu değerlendirme, toplama kampları olarak tescillenmiş hapisaneleri, Çin'in eğitim merkezi olarak nitelendirmesine benzetilebilir. Ağustos 2018'de Çin'in periyodik raporunu inceleyen BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, Sincan Uygur Özerk Bölgesi(SUÖB)'de de dini aşırıcılıkla mücadele kapsamında çok sayıda Müslüman Uygur Türkünün gözaltına alındığına dair birçok rapor hakkında alarm vermesi, Çin'in legalleştirmeye çalıştığı eğitim kamplarının gerçekte öyle olmadığını görüşünü kuvvetlendirmiştir (OHCHR, 2022). Raporun yayımlanmasından iki ay sonra ise Doğu Türkistan'daki Komünist Parti'nin iki numaralı ismi olan Şöhret Zakir -ki kendisi de Uygur kökenlidir- "Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim dersi veriyoruz." diyerek, kamplarda tutulan Türkleri "kursiyer" olarak gördüklerini söylemiştir (Bag, 2018). Bu kampların Hitler ve Stalin rejimlerinden tek farkı ise ölümle sonuçlanmayı değil de disiplin yoluyla toplumu değiştirmeyi amaçlamasıdır (Hogue, 2020, s.1-2).

Çin'in 14 Haziran 2014 tarihli "Sosyal Kredi Sisteminin İnşası için Planlama Taslağı" adlı belgesi ise vatandaşları puanlamaya dayalı sistemin habercisi olarak ele alınabilir. Sistemin yasaları ihlal edenlerin kaydını tutmak için ortaya atıldığı söylenmekte, bundan yola çıkarak bir işe girmek isteyen kişi daha önce o konuda ceza almışsa işe girememektedir. Bu uygulama ilk başta gönüllülük esashyken 2020 yılından itibaren zorunlu hale getirilmiştir. Arkadaşlarınızın kim olduğuna, kaç saatinizi içerik izleyerek geçirdiğinize ve hangi vergileri ödediğinize dair her türlü bilgi içerisinde barındırmakta olan bu sistem aslında dünyanın diğer coğrafyasında yaşayan insanlara da pek uzak değildir. Çünkü Google, Facebook ve Instagram gibi veri toplayan kurumlar bunu zaten gerçekleştirmektedir. Sosyal Kredi Sistemi için (SCS), Çin hükümetinin ülke çapında "güven" ölçmek ve bu güveni geliştirmek amacıyla oluşturulduğu söylenmektedir. Bunun altyapısı için ise sekiz özel şirkete, sistemler geliştirmesi için lisans verilmiş durumdadır. Somutlaştırmak adına örnek vermek gerekirse; sosyal ağ devi olan Tencent'in ortağı ve 850 milyonu aşkın aktif kullanıcısı olan *WeChat* ve Alibaba'ya bağlı bir şirket olan *Ant Financial Services Group* (AFSG) bu amaç doğrultusunda devletin veri deposuna katkıda bulunmaktadır (Botsman, 2017). Anlaşılan o ki Çin hükümeti, iyi-kötü vatandaş ayrımı yapabilmek amacıyla halkını puanlandırmaktadır.

4. Çin Bir Mucize mi? Büyük Birader mi? Yoksa Panoptikon mu?

Çin mucizesi denen olay makroekonomiyle alakalıdır. Hümanizm, demokrasi ya da insanların gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmakla (sosyal adalet) ilgisi gözükmemektedir. Çin yetmişli yılların ortasından itibaren ekonomik anlamda liberalleşmeye başlamıştır. Bu hamlesi zamanla ülkeyi önemli bir ekonomik güç haline getirmiştir. Kültür devrimi (1966-1976) sırasında Mao dışındaki Komünist Partisi liderlerinin devrilmesiyle birlikte üçüncü beş yıllık kalkınma planının uygulanması Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) özellikle askeri anlamda hızla kalkındırılmıştır. 1967 ve 1968 yılları arasında küçülmeye giden ekonomi takip eden yıllarda ise %16,9 ve %19,4 oranında büyümeye ulaşmıştır. Dört

yenileştirme girişimiyle birlikte Çin bölgesel güç olma yönünde ilerlemiştir. Yenileştirme girişiminin önemli bir aktörü olan tarım ise 1970'li yıllardan sonra devlet dışı sektör olma eğilimi göstermektedir. Ekonomik serbestleşme ise devletin sahip olduğu firmalar ile devlet dışı firmalar arasında rekabeti ortaya çıkarmıştır. 1978 yılında GSMH yaklaşık olarak %80'ini kapsayan devlete ait sektörün 1997'nin sonunda %30'lara düşmesi devlet dışı sektörün Çin'deki hızlı ekonomik büyümenin altında yatan itici güç olduğunu göstermektedir (Timurtaş, 2018, s.56-60).

Ekonominin iyi olması, her zaman halkın müreffeh olacağı anlamına gelmemelidir. Çin'in ekonomisi, iktidara gelen ÇKP öncesinde yoksulluk seviyesindedir. Mao Zedong'un 1949-1976 yılları arasında yönettiği Çin, katı ve merkezi idarenin emredici olduğu dönemi ifade etmektedir. Bu dönem içerisinde Mao'nun serçe katliamı sonrasında yaşanan kıtlık, gerçekleştirilmeye çalışılan Kültür devrimi ve son döneminde yaşanan depremler vs. istenilen ekonomik düzeyin gerçekleşmemesinin sebepleri arasındadır. En önemli sebebi ise katı kurallar ve ilk iki beş yıllık kalkınma planlarının doğru hesaplanmaması olduğu söylenebilir. Mao sonrasında ise iktidara gelen Deng Xiaoping'in yaptığı reformlar günümüzdeki Çin'in ekonomik gücünün temelini oluşturmaktadır. Bu dönem içerisinde, serbest piyasanın reddedilmediği, dışa açılan ve doğrudan yabancı yatırımların engellenmeyip artış gösterdiği görülmektedir (Çalık, 2011, s.185-195). Çin'in ekonomisi ve bölgesel verilerine değinmek yerinde olacaktır;

Çin'in, 2011 yılında Gerçek Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyüme oranı %9.55 iken 2021 yılında %8.08, 2011 yılında enflasyon oranı %5,4 iken 2021 yılında %0,85 olarak açıklanması, ekonomik anlamda gücünü koruduğunu gösterir. Çin'in küresel GSYİH payı, Satın Alma Gücü Paritesine (SAGP) göre 1980 yılında %2.26 iken 2024 yılında %19,16 olarak tahmin edilmesi, 2021 yılında ise GSYİH yaklaşık 17,74 trilyon ABD doları olarak gerçekleşmesi sonucunda dünya sıralamasında birinci ve ikinci olması ekonomideki etkileri bazında örnek olarak gösterilebilir. Bu durum yukarıda değinildiği gibi halkın iyi yönetildiği anlamına gelmemektedir (Textor, 2022). Vergi etkililik istatistiği 2016 yılında %44'ten 2022 yılında %50.2'ye, Vergi yükünün 1995 yılında %64.2'ten 2022 yılında %77,9'a çıkmasının, İş özgürlüğünün 1995 yılında %68.5'ten 2022 yılında %60.3'e, Emek özgürlüğünün 2005 yılında %61'den 2022 yılında %55.7'ye düşmesinin sadece ekonomi baz alınarak ülkelerin değerlendirilmesinin yanlış sonuçlar vereceğini göstermektedir (Heritage, 2022). Tüketim harcamalarının 2020 yılında Şangay'da 42,536 iken Doğu Türkistan'da 16,512 (1.000 Yuan olarak) olması, 2022 yılında saat başına asgari ücretin Pekin'de 25.3 iken Doğu Türkistan'da 15.4 olması (Yuan/saat), cehalet oranlarının ise azınlıkların yaşadığı bölgelerde daha fazla olması (Textor, 2022), bölgelere göre uygulanan politikaların farklılığını göstermektedir. Bu durum demokrasiye uymamakla birlikte savunulan sosyalizme de uymamaktadır. Georges Bourgin ve Pierre Rımbert'in kaleme aldığı *Sosyalizm* adlı eserde,

"Devletçi ekonomiyi kapitalizmle sosyalizm arasında bir geçiş devresi olarak tespit etmiştik. Bu geçiş devresinin tarihi sınırları olduğunu ve o sınırların ilerisine geçilince bunun toplumun hayat seviyesini düşüreceğini, totaliter diktatörlük ve savaşa sebep olacağını söylemiştik" (Bourgin ve Rımbert, 1968, s.122).

Tarihin sınırlarının geçildiği ve bunun örneğinin totaliter rejimle yönetilen Çin'de görülmekte olduğu söylenebilir. Günümüzde Çin, ekonomide liberalleşen bir komünizm ile yönetilmektedir. Çin, Maurice Duverger'in Sovyet tipi rejimleri dönemlendirirken ikinci dönem olarak bahsettiği Stalin tipi diktatörlük döneminden ayıran en önemli özellik ise muhalefetin tamamen ortadan kaldırılması ve bunun sonucunda sosyalist partilerin, Komünist Partileriyle birleşmek için zorlanmasıdır (Duvarger, 1986, s.129). Çin'in şu anki parti sistemi Duverger'in Komünizm ve Faşizmle yönetilen partiler için ortaya attığı Tek parti sistemine de uymamaktadır. Çünkü tek parti sisteminde bir parti devleti yönetmektedir (Duvarger, 1974, s.335-338). Günümüzde yönetilen Çin'de ise Hegemonyacı parti sistemi görülmektedir. Munci Kapani'ye göre Hegemonyacı parti, Tek parti sistemindeki düzenden tamamen farklıdır. Mutlak güce sahip parti dışında diğer partilere izin verilse de bu partiler "uydu parti" konumundadır. Bu durum iktidar partileri dışındaki partilerin, muhalefetten daha ziyade, iktidarın yanında olduklarını göstermektedir (Kapani, 1997, s.180). Görünen o ki ekonomisi günden

güne artan Çin'in demokratikleşme süreci günden güne azalmaktadır. Bu da Orta sınıf yaratamayan bir ekonomik büyümenin demokrasiyle paralel olarak ilerlemediği gerçeğini göstermektedir.

Çin'in ekonomisi ve buna bağlı olarak bir demokratik ilerlemenin yaşanmadığını dile getirdikten sonra gözetim olgusuna tekrar değinme ve örneklendirme yerinde olacaktır. Çin'deki gözetim olgusu altında yapılanlar akıllara George Orwell'in 1984 romanını getirmektedir. Orwell'in romanda konu edindiği "Büyük Birader" karakteri, fikir ve düşünceyi her an gözetim altında tutan ve bu verileri toplayan totaliter iktidarın halkın yaşamlarına etkisine odaklanmıştır. Eserde bahsedilen huzur ve adalet kavramlarının devlet ütopyasından uzak olarak tam tersi bir şekilde distopya olduğu görülmektedir. Orwell, eserinde İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin nasıl baskıcı bir devlete dönüşeceğine dair karşı bir uyarı da bulunmaktadır. Bu uyarıyı dikkate alanların içinde, huzur ve adaletli bir yönetim altında yaşama isteği barındırmaktadır. Eserin ana kahramanı olan Winston ise baskıcı, totaliter ve her anı izleyen devlete karşı bir başkaldırının temsilidir. Bununla beraber başkaldırmasına rağmen Winston, Büyük Birader'den kaçamamış ve onun gücüne boyun eğmek zorunda kalmıştır (İyigüngör, 2020, s.22-24). Böylece Winston ile Büyük Birader arasında yaşananları resmeden Orwell, anlattıklarında yanılmış sayılmazdı. 1950'li yılların başında çıkan bir dergide Sovyet Rusya karşısında "Küçük Birader" konumunda olmasından dolayı eleştirilen Çin'in (Whiting, 1955), yaşadığımız zamanda "Büyük Birader" olma yolunda ilerlemekte olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Başta Çin olmak üzere, günümüzde birçok devletin, gözetim bağlamında kısmende olsa Büyük Birader konumunda olduğu söylenebilir. Çin'in "eğitim kampları" olarak nitelendirdiği "toplama kampları" Winston'un "hakikat binasına" benzemektedir. Bentham ve Foucault'un ortaya attığı Panoptikonlarda ilişkilendirmek mümkündür. Buradaki fark belki de toplama kamplarındaki Uygur Türkeri'nin karşısında öğretmen kıyafetli gardiyanlar bulunurken, Panoptikon tasarısında bir gardiyan olmasa dahi merkez kulenin varlığı ve yarattığı korkudur. Tam karşılığı olmasa da Bauhaus Okulu'nun (Google Arts&Culture, 2022) manifestosunda özgürlük ve özgün üretim yapabilmek hedeflenirken, bu üretimi yapabilmek için önceki öğrendiklerini ve üsluplarını unutmaları modern anlamdaki sanat eğitiminin ilk adımı olarak beklenmesi, Uygur Türklerinin toplama kamplarından önceki hayatlarının unutulması beklentisiyle örtüşmektedir. Gözetim ise 1984 romanında hayatın her alanında olması Çin'in teknolojik olarak yatırım yaptığı ve lisans vererek geliştirilmesini istediği sistemlere benzemektedir. Bilgi devrimi şartlarında Çin'in geldiği nokta; Düşünce polisi yerini gözlükle yüz tanınması yapan Çinli polislere bırakması olmuştur. Panoptikon bağlamında ise Çin müdür, azınlıklar ise mahkûmdur. Bundan dolayıdır ki Müdür, mahkûmları daha iyi tanımak, bilmek, denetlemek ve kargaşa ortamı oluşmamasını istediğinden dolayı yüz tanıma, DNA testi, parmak izi gibi verileri elinde bulundurmaya istemektedir. Sonuç itibarıyla; Çin'in Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri ve diğer azınlıkları gözetlemesini, Foucault'un Panoptikonu, Orwell'in 1984 romanındaki Büyük Birader'i, Bauhaus Okulu'nun manifestosu, Picasso'nun Guernica şaheseri ile özdeşleştirmek bir empati yapmaya, somutlaştırmaya katkı sağlayabilir. Bilgi toplumuna doğru hızla evrilen dünyanın gidişatına bakarak da Uygur Türkeri'nin sonunun Winston gibi olmayacağı ve Panoptikon korkusunun kırılacağını söylemek de mümkündür.

Teşekkür: Çalışmama bilgi ve tecrübesi ile ışık tutan, desteği ile her zaman yanımda olan, öğrencisi olmakla gurur duyduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Köksal Şahin'e minnet ve şükranlarımı sunarım.

Kaynakça

Ahmetbeyoğlu, A. (2011). Orta Asya satrancında Doğu Türkistan'ın önemi. *Türk Yurdu Dergisi*. 287. <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1558>

Bauhaus: The School of Modernism. <https://artsandculture.google.com/story/bauhaus-the-school-of-modernism/6gli8UW9Rfa-Kw>

- İnönü (Türk) Ansiklopedisi. (1966). *Doğu Türkistan*. Cilt, 13. Ankara: Millî Eğitim Basımevi
- Bag, M. (2018, Ekim, 17). *Çin'den toplama kampı savunması: Uygur Türklerine bedava mesleki eğitim veriyoruz*. <https://tr.euronews.com/https://tr.euronews.com/2018/10/17/cin-dogu-turkistan-daki-kamplar-kabul-etti-kamplar-uygur-kokenli-yonetici-savundu>
- Bischoff, P. (2015, Şubat, 15). *A brief history of China's campaign to enforce real-name registration online*. <https://www.techinasia.com/>. <https://www.techinasia.com/history-chinas-campaign-enforce-realname-registration-online>
- Botsman, R. (2017, Ocak, 21). *Big data meets big brother as China moves to rate its citizens*. <https://www.wired.co.uk/> . <https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>
- Bourgin, G., & Rimbart, P. (1968) . *Sosyalizm*. (Tercüme: Yaşar Gürbüz), İstanbul: Remzi Kitabevi
- Caferoğlu, A. (1988). *Türk kavimleri*. 2. Baskı. İstanbul: Enderun Kitabevi
- Canalp, A. (2018). *Michel Foucault'nun panoptikon kuramı bağlamında sanat ve iktidar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Işık Üniversitesi.
- Castagne, J. (1980). *Türkistan Milli Kurtuluş Hareketi: Türk ülkelerinde kominizim hâkimiyetinin başlangıcı*. (Tercüme: M. Reşat Uzmen), İstanbul: Orkun Yayınevi
- Cengiz, İ., & Gayretullah, H. B. (1983). *Çin'de İslamiyet ve Türkler*. İstanbul: Kent Basımevi.
- Çaksu, A. (2020). Islamophobia, Chinese style: Total internment of Uyghur Muslims by the people's Republic of China. *Islamophobia Studies Journal*. 5(2), 176-177.
- Çalık, Ü. (2011). Çin ekonomisi (Mao ve Mao sonrası dönem). *Liberal Düşünce Dergisi*, 64), 185-206.
- Duvarger, M. (1986). *Siyasal rejimler*. (Tercüme: Teoman Tunçdoğan), İstanbul: Sosyal Yayınlar
- Duvarger, M. (1974). *Siyasi partiler*. (Tercüme: Ergun Özbudun), Ankara: Bilgi Yayınevi
- Ercilasun, K. (2013). *Tarihin derinliklerinden 19. yüzyıla Kaşgar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Hayit, B. (1975). *Rusya ile Çin arasında Türkistan*. (Tercüme: Abdulkadir Sadak). Ankara: Otağ Yayınevi.
- Hogue, J. O. (2020). *The Xinjiang Detention Centers: A perversion of jeremy bentham's ideal panoptic structure or its stark reality?*. Bachelor of Arts, Halifax, N.S.: Saint Mary's University, Political Science, Canada.
- Internet World Stats [Electronic resource]. Statistics about Internet users around the world. URL: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (accessed 05/10/2019).
- İyigündör, T. (2020). *Kapalı yönetim biçimlerinde siber gözetim: Çin örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kafesoğlu, İ. (2017). *Türk milli kültürü*. (41. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Kapani, M. (1997). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi
- Kul, Ö. (2009). *Doğu Türkistan milli mücadele tarihi: Baturlar*. Ankara: Berikan Yayınevi
- Kurban, İ. (2020). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Lee Ciş, İ. (2019, Şubat, 21). *China uses DNA to track its people, with the help of American expertise*. <https://www.nytimes.com/international/> . <https://www.nytimes.com/2019/02/21/business/china-xinjiang-uyghur-dna-thermo-fisher.html>

- Lin, Y. (2018, Şubat, 10). *Smart glasses help Chinese police maintain stability Human rights groups worry about proliferation of surveillance technology.* <https://www.voachinese.com/> .
<https://www.voachinese.com/a/chinese-company-wants-export-surveillance-glasses-20180209/4247200.html>
- Mozur, P., Xiao, M., & Liu, J. (2022, Haziran, 25). *An 'invisible lattice': How China controls the future.* <https://www.nytimes.com/> <https://www.nytimes.com/2022/06/25/technology/china-surveillance-police.html>
- Narmanlıoğlu, H., & İyigüngör, T. (2022). Uygur Türkleri üzerinde dijital gözetim. *Bilig*, 102, 119-146.
- OHCHR. (2022). *Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People's Republic of China*, United Nations Human Rights Office Of The High Commissioner. https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage)
- Ögel, B. (2019). *Büyük Hun İmparatorluğu tarihi, cilt 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Özdel, G. (2012). Foucault bağlamında iktidarın görünmezliği ve “panoptikon” ile “iktidarın gözü” göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1),2 2-29. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13008/156730>
- Taşagıl, A. (2012). “Türkistan.” 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan> adresinden alındı
- Taşagıl, A. (2017). *Kök Tengri'nin çocukları*, (11. Baskı). İstanbul: Bilge Kültür-Sanat
- Togan, A. Z. V. (1943). *Türkili haritası ve ona ait izahlar*. İstanbul: Alâeddin Kırıl Basımevi
- Tomin, L.V. (2019). Balayan A.A. Digital panopticon. How do autocracies use technological infrastructure? *Eurasian Integration: economics, law, politics*.3, 77-82.
- Timurtaş, M. E. (2018). Çin Halk Cumhuriyetinin ekonomik ve siyasi geçmişinin bugünkü gelişim sürecindeki rolü. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(1), 52-69.
- Viktorovich, M. V. (2020). "Panturan question" in German documents 1941-1942. *Journal of Russian and Eastern European Historical Research*, 3(22). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/panturanskiy-vopros-v-germanskih-dokumentah-1941-1942-gg> (Date of access: 12/20/2022).
- Whiting, A. S. (1955). Communist China and “Big Brother”. *Far Eastern Survey*, 24(10), 145–151.

Makale Bilgi Formu

Yazarın Katkıları	Makale tek yazarlıdır.
Çıkar Çatışması Bildirimi	Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.
Destek/Destekleyen Kuruluşlar	Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kar amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.
Etik Onay ve Katılımcı Rızası	“Büyük Biraderin İzinden Çin’in Teknolojik Takibi” başlıklı çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir. Yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı yazar tarafından beyan edilmiştir.
